

ПРАВО ЗАСУДЖЕНОЇ ОСОБИ НА ПЕРЕДАЧУ ДЛЯ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ В ДЕРЖАВУ СВОГО ГРОМАДЯНСТВА

ГАБЛЕЙ Наталія Григорівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Івано-Франківського факультету Національного університету «Одеська юридична академія»

УДК 343.13

Передача осужденных лиц осуществляется с целью выполнения приговора суда, который вступил в законную силу и дальнейшего отбывания наказания. Достаточно важно, чтобы при осуществлении передачи осужденного лица для отбывания наказания в государство гражданства были сдержанны его права и свободы как человека и гражданина. В данной статье отражены проблемные вопросы, которые возникают при передаче осужденного в государство гражданства и предложены изменения к новому УПК Украины относительно их решения.

Ключевые слова: передача осужденного лица, экстрадиция, отбывание наказания, запрос о передаче.

Передача засуджених осіб здійснюється з метою виконання вироку суду, що вступив в законну силу та подальшого відбування покарання. Досить важливо, щоб при здійсненні передачі засудженої особи для відбування покарання в державу громадянства були додержані її права та свободи людини та громадянина. В даній статті висвітлено проблемні питання, які виникають при передачі засудженого в державу громадянства та запропоновано пропозиції до нового КПК України щодо їх вирішення.

Ключові слова: передача засудженої особи, екстрадиція, відбування покарання, запит про передачу засудженого.

Теоретичним підґрунтям даного дослідження стали роботи С. Вихриста, С. Лихо-

вої, Д. Мудрак, В. Овчинського, М. Свистуленка, В. Табалдієвої та інших.

Метою статті є з'ясування поняття «передача засуджених осіб для відбування покарання», проблемних аспектів такої передачі та внесення пропозицій щодо вдосконалення даного інституту кримінально-процесуального законодавства.

Слід зауважити, що видача злочинців та передача засуджених осіб часто зводяться до одного визначення. Погоджуємось з думкою Д. О. Мудрак, що взагалі термін «передача осіб» використовується у юридичній літературі у двох значеннях, що веде до плутанини: 1) вживається як назва правового інституту передачі засуджених осіб для відбування покарання; 2) як назва етапу фізичної передачі особи на кордоні чи на території однієї з держав у рамках процесу екстрадиції [14, с. 99].

Зазначимо, що і в законодавчих актах також має місце плутанина із цими поняттями. Так, у Кримінальному кодексі України ст. 10 має назву «Видача особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину, та особи, яка засуджена за вчинення злочину», хоча пункт другий статті містить наступне положення: іноземці, які вчинили злочини на території України і засуджені за них на підставі цього кодексу, можуть бути передані для відбування покарання за вчинений злочин тій державі, громадянами якої вони є, якщо така передача передбачена міжнародними договорами України. Це є грубою помилкою, адже тут йдеться про передачу засуджених осіб [9].

Між інститутами видачі (екстрадиції) та передачі засуджених осіб для відбування покарання є досить багато спільного, проте ці інститути є різними [2, с. 57]. При всьому позитиві нормативного закріплення на рівні кримінального закону інституту передачі осіб, засуджених до позбавлення волі, для відбування покарання спостерігається недотримання українським законодавцем вимог законодавчої техніки, оскільки зміст ст. 10 КК України не відповідає її назві, яка не містить жодної згадки про передачу засуджених осіб. Щодо самої передачі засуджених осіб, то це, як уже зазначалося, окремий правовий інститут, нормами якого регулюються відносини, пов'язані із наданням засудженій до позбавлення волі особі можливості відбути у власному суспільстві, як правило, на території держави, громадянством якої вона є, призначене їй покарання.

Вважаємо за доцільне спочатку зупинитись на основних ознаках передачі засуджених осіб для відбування покарання, оскільки це є окремим правовим інститутом, котрий необхідно відмежовувати від видачі (екстрадиції):

1) передача засуджених – суверенне право кожної держави. Повага державного суверенітету передбачає визнання і повагу політичної незалежності держави, її територіального верховенства і територіальної цілісності, рівноправності з іншими державами, право на вільне від втручання зовні ведення внутрішніх справ.

2) Підстава вимагати передачі засудженого витікає з того факту, що держава згідно зі своїм законодавством має право притягати до кримінальної відповідальності і засуджувати особу. Проте, незважаючи на те, що така особа, будучи громадянином іншої держави, може відбувати призначене їй покарання в іншій державі (на основі принципу передачі повноважень), держава винесення вироку зберігає за собою право перегляду, зміни, скасування вироку.

3) Передача засуджених – це процес, а не одночасний акт (у видачі та передачі засуджених є схожі стадії, наприклад, стадія прийняття особи на кордонах держав).

4) У відносинах передачі засуджених завжди беруть участь дві держави – держава

винесення вироку, суд якої постановив вирок про засудження особи до покарання у вигляді позбавлення волі, і держава виконання вироку, якою завжди є держава громадянства засудженого або постійного проживання особи без громадянства.

5) Передача засуджених може настати лише після набрання вироком законної сили (видача засуджених можлива і до вступу вироку в законну силу).

6) Важливим для передачі засуджених є принцип спеціалізації, за яким передача засуджених здійснюється для відбування призначеного особі покарання.

7) Вимога подвійної кримінальності: відбувати покарання в державі виконання вироку особа буде лише за ті злочини, які і в цій державі караються позбавленням волі.

8) Передача засуджених для відбування покарання не повинна охоплювати випадки передачі осіб міжнародним судовим органам [15, с. 66; 1, с. 40]. Відмінність вказаного правового механізму полягає у наступному: передача запитується тільки у зв'язку з порушенням особою міжнародних законів з прав людини, що підпадають під юрисдикцію такого судового органу, а, зокрема, злочинів геноциду, агресії, проти людства, військових; особа передається не іншій (запитуючій) державі, як при передачі для відбування покарання, а міжнародній організації, яка наділена спеціальними судовими повноваженнями (Міжнародний кримінальний Суд); передача може стосуватися в тому числі і власних громадян тієї держави, яка її здійснює.

Отже, під передачею засудженої особи слід розуміти процес передачі особи іноземця або особи без громадянства, вирок щодо якої набрав законної сили, державою, яка мала право притягти таку особу до відповідальності і засудити її, державі, громадянином якої така особа є або в якій постійно проживає, для відбування в цій державі призначеного такій особі покарання.

У Конвенції про передачу засуджених осіб від 21 березня 1983 року визначено умови передачі, за яких засуджений може бути переданий, а саме: якщо ця особа є громадянином держави виконання вироку; якщо рішення є остаточним; якщо на час

отримання запиту про передачу засуджена особа має відбувати покарання впродовж якнайменш шести місяців або якщо їй винесено вирок до ув'язнення на невизначений строк; якщо на передачу згодна засуджена особа або, коли з врахуванням її віку або фізичного чи психічного стану одна із двох держав вважає це за необхідне, – законний представник засудженої особи; якщо дія або бездіяльність, на підставі якої було винесено вирок, є кримінальним злочином згідно із законодавством держави виконання вироку або була б кримінальним злочином у разі вчинення на її території; якщо держава винесення вироку і держава виконання вироку згодні на передачу засудженої особи [8]. Всі перелічені вище умови передачі знайшли своє відображення і в ст. 606 нового КПК України. Також в даній нормі передбачена ще й така умова, як відшкодування майнових збитків, заподіяних злочином та процесуальних витрат [12]. Слід виділити, що така умова є згідно договорів України з Грузією, Узбекистаном, Азербайджаном, що стосуються цих же правовідносин [5, с. 360].

Що стосується згоди засудженого чи його законного представника при передачі, то вона повинна бути висловлена в письмовій формі з усвідомленням усіх правових наслідків такої згоди (ч. 3 ст. 606 нового КПК України). Як видається, така побудова правової норми не зовсім вдала, оскільки не визначає ні форму документу, ні спосіб ознайомлення особи з правовими наслідками передачі. У міжнародних договорах зустрічаються наступні терміни «письмова заява засудженого про згоду на передачу» [5, с. 361], «заява, що містить згоду» [8, с. 225], «письмова згода засудженого на його передачу» [17, с. 144], «протокол, складений за участю засудженого, з зазначенням його згоди» [4, с. 157]. Для забезпечення прав та інтересів засудженого необхідно закріпити також право держави виконання вироку перевірити за допомогою консула чи іншої офіційної особи добровільність такої згоди, як це закріплено в ч. 2 ст. 7 Конвенції про передачу засуджених осіб від 21 березня 1983 року [8].

Вважаємо за необхідне доповнити ч. 3 ст. 606 нового КПК України положенням

про те, що згода засудженого чи його законного представника повинна бути висловлена в письмовій протокольній формі.

У ч. 2 ст. 608 нового КПК України говориться, що якщо засуджений є громадянином іноземної держави – учасниці міжнародного договору про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для відбування покарання в державі, громадянським якої він є, орган, на який покладено обов'язок приведення вироку до виконання, роз'яснює засудженому його право звернутися до Міністерства юстиції України або до компетентного органу держави, громадянським якої він є, з клопотанням про передачу його для відбування покарання [12].

Вважаємо за доцільне доповнити дану статтю положенням про те, що роз'яснення засудженому його права звернутися до Міністерства юстиції України або до компетентного органу держави, громадянським якої він є, з клопотанням про передачу його для відбування покарання повинно бути процесуально оформлено і скріплено підписом такої особи, оскільки це сприятиме дотриманню права засудженого на звернення. Відповідна гарантія повинна стосуватись і реалізації прав близьких родичів засудженого та законного представника. Проте новий КПК України не вказує на це, хоча КПК України 1960 р. дозволяє забезпечити роз'яснення цього права близьким родичам засудженого та законному представнику [11]. Так, згідно ч. 2 ст. 91 Кримінально-виконавчого кодексу України адміністрація колонії, де відбуває покарання засуджений, зобов'язана за його вибором направити одному з близьких родичів повідомлення, у якому вказується адреса колонії і роз'яснюються права засудженого [10]. Тут же можуть зазначатись і права близького родича засудженої особи. Варто підкреслити, що засудженому і його близьким родичам роз'яснюються не лише їх права, але й правові наслідки передачі засудженого для відбування покарання у іншій державі.

Крім звернення засудженого, його законного представника або близьких родичів, підставою для прийняття рішення про передачу засудженого може бути запит уповноваженого органу іноземної держави

(ст. 605 нового КПК України). Запит про передачу – звернення, запит тощо іноземної держави чи України в особі її уповноважених органів про передачу особи, засудженої до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання до держави, громадянином якої вона є. Новий КПК України не вказує на зміст та форму такого запиту про передачу. В ст. 552 нового КПК України закріплені зміст та форма запиту про міжнародну правову допомогу. Доцільним було б в ст. 605 нового КПК України вказати, що запит про передачу засуджених повинен бути оформленим відповідно до ст. 552 даного КПК України з урахуванням документів, що характеризують особу засудженого.

До запиту про передачу компетентний орган додає такі документи: 1) копію вироку з підтвердженням про набуття ним законної сили; 2) заяву засудженого, а в випадку передбаченому міжнародним договором, заяву відповідних представників засудженого про згоду на передачу його для відбування покарання; 3) довідку про докази, якими підтверджується вина розшукуваної особи у вчиненні злочину; 4) текст статті Кримінального кодексу України, за яким кваліфікується інкримінований злочин; 5) висновок компетентних органів України про громадянство особи, передача якої запитується; 6) довідку про частину невідбутого покарання (у разі, якщо порушується клопотання про видачу особи, яка вже відбула частину призначеного судом покарання); 7) дві фотокартки та дактилокарта засудженої особи (за наявності); 8) текст закону щодо строків давності притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку.

Слід зауважити, що якщо мова йде про екстрадицію засуджених, то до вище перелічених документів необхідно включати обов'язково текст закону щодо строків давності притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Адже «особа не підлягає видачі у разі перебігу строку давності в одній зі сторін, оскільки сам інститут давності за загальним правилом виключає покладення на особу кримінальної відповідальності чи приведення вироку до виконання» [13, с.123]. Це має суттєве значення при вирішенні питання про передачу

засуджених, оскільки закінчення строку давності є підставою для відмови екстрадиції засудженого. Крім того, у випадку, коли видача запитується для виконання вироку, що постановлений українським судом, додається також, якщо міжнародний договір ставить таку вимогу, довідка про набуття вироком законної сили [6, с. 80].

Що стосується передачі осіб, засуджених судами України, для відбування покарання в іноземних державах, то вона закріплена нормами ст. 607 нового КПК України. Слід зауважити, що відділ спеціального обліку Департаменту з питань виконання покарання України не пізніше триденного строку надсилає до Департаменту консульської служби Міністерства закордонних справ України повідомлення про прийняття засудженого іноземця до установи виконання покарання [16, с. 280].

На даний час механізм реалізації передачі таких засуджених регулює Інструкція про порядок виконання європейських конвенцій з питань кримінального судочинства. В ній зазначено, що після порушення перед Міністерством юстиції України клопотання про передачу особи, засудженої судом України до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання у державі, громадянином якої вона є, Міністерство юстиції України надсилає Державному департаменту України з питань виконання покарань листа з проханням надати документи, перелік яких міститься у Конвенції, для вирішення питання по суті [7]. Державний департамент України з питань виконання покарань здійснює збір потрібних документів і в місячний термін надсилає їх до Міністерства юстиції України. Міністерство юстиції України після вивчення та перевірки матеріалів у разі їх належного оформлення приймає рішення щодо передачі особи, засудженої судом України до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання у державі, громадянином якої вона є. Про це надсилається інформацію відповідному органу іноземної держави та особі, за ініціативою якої розглядалося питання передачі засудженої особи. У разі прийняття рішення про відмову в передачі засудженої особи для подальшого відбування покарання наводяться обґрун-

товані підстави прийняття такого рішення. Після отримання повідомлення від відповідного органу іноземної держави про згоду на прийняття особи для подальшого відбування покарання Міністерство юстиції України надсилає доручення Державному департаменту України з питань виконання покарань та Міністерству внутрішніх справ України доручення про організацію передачі цієї особи. Сказані вище положення знайшли своє відображення в новому КПК України, за винятком норми, що вказує обов'язок Державного департаменту України з питань виконання покарань здійснювати збір потрібних документів і в місячний термін надсилати їх до Міністерства юстиції України. Дане положення має велике значення, оскільки в ньому говориться про наявність суб'єкта, що повинен готувати належне оформлення документів для передачі засудженого, а також регулюється строк їх подання.

Також Міністерство юстиції України в подальшому повідомляє суд, що ухвалив вирок, про рішення про передачу засудженої особи для відбування покарання в іноземних державах, а також забезпечує інформування про результати виконання вироку. На відміну від України, в деяких країнах до вирішення питання про передачу засудженого залучається суд, в обов'язок якого входить визначення правової допустимості такої передачі. При цьому розгляд здійснюється в судовому засіданні за участю прокурора, засудженого чи його захисника. Хоча і за такого підходу остаточне рішення приймається центральним органом виконавчої влади [18, с. 924-925]. Звичайно, може постати питання про можливість впровадження цієї процедури в Україні.

Вважаємо, що судова процедура навряд чи призведе до якісних зрушень у порівнянні з діючою і в той же час буде більш економічно затратною. На це, зокрема, вказує і досвід наших сусідів – росіян, які відмовились від цієї процедури у Кримінально-процесуальному кодексі 2001 р. [3, с. 593]. Єдине, про що варто вести мову, так це про розширення меж участі захисника і запровадження судового контролю за законністю і обґрунтованістю кінцевого рішення Мінюсту України.

Отже, реалізація засудженим права на передачу для відбування покарання в державу громадянства потребує суттєвого удосконалення шляхом прийняття нових положень в КПК України 2012 р. Зокрема, слід ч. 3 ст. 606 нового КПК України положенням про те, що згода засудженого чи його законного представника повинна бути висловлена в письмовій протокольній формі. Для забезпечення прав та інтересів засудженого необхідно закріпити також право держави виконання вироку перевірити за допомогою консула чи іншої офіційної особи добровільність згоди засудженого на передачу. Статтю 608 нового КПК України доцільно доповнити положенням про те, що роз'яснення засудженому його права звернутися до Міністерства юстиції України або до компетентного органу держави, громадянином якої він є, з клопотанням про передачу його для відбування покарання повинно бути процесуально оформлено і скріплено підписом такої особи, оскільки це сприятиме дотриманню права засудженого на звернення. Відповідна гарантія повинна стосуватись і реалізації прав близьких родичів засудженого та законного представника. А також в ст. 605 нового КПК України варто вказати, що запит про передачу засуджених повинен бути оформленим відповідно до ст. 552 даного КПК України з урахуванням документів, що характеризують особу засудженого.

Література

1. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) від 11.07.2001 року № 3-в / 2001 // Вісник Конституційного Суду України. – 2001. – № 4. – С. 35–44.

2. Вихрист С. М. Видача осіб в аспекті співвідношення міжнародного та національного права: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.11. «Міжнародне право»/ С. М. Вихрист. – Харків, 2003. – 18 с.

3. Волженкина В.М. Нормы международного права в российском уголовном процессе / В. М. Волженкина. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 359 с.

4. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах 1993р. // Міжнародні договори України про правову допомогу: Офіційне видання. – Ужгород : ІВА, 2000. – 560 с.

5. Договір між Україною та Республікою Узбекистан про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання 1998 року // Міжнародні договори України про правову допомогу: Офіційне видання. – Ужгород : ІВА, 2000. – 560 с.

6. Договор между СССР и Республикой Кипр о правовой помощи по гражданским и уголовным делам 1986 г. // Міжнародні договори України про правову допомогу: Офіційне видання. – Ужгород : ІВА, 2000. – 560 с.

7. Інструкція про порядок виконання європейських конвенцій з питань кримінального судочинства. Затверджено наказом Міністра юстиції України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Верховного Суду України, Державної податкової адміністрації України, Державного департаменту України з питань виконання покарань від 29 червня 1999 року № 43/5/22/103/512/326/73 // Прокуратура в Україні: Правові основи. Організаційні засади. Прокурор у судочинстві. Прокурорський нагляд. Міжнародне співробітництво: Зб. нормат. Актів / Від ред. М.О. Потебенько. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 400 с.

8. Конвенція про передачу засуджених осіб від 21 березня 1983 року // Офіційний вісник України. – 2004. – № 26. – С. 223–230.

9. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>

10. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 р. [Електронний ресурс] // <http://www.rada.gov.ua/>.

SUMMARY

Transfer of convicted persons is done with the purpose of execution of sentence that came into force and further serving of the sentence. It is important that during the act of transfer of a convicted person to the country of his/her citizenship are followed all rights and freedoms of a human being and a citizen. This article elucidates the problematic issues that arise during transfer of a convicted person to the country of his/her citizenship and offers some suggestions to the new Criminal Procedural Code of Ukraine regarding their solution.

11. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 року. – К: Юрінком Інтер, 2008. – 198 с.

12. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651d-17>

13. Лихова С. Актуальні питання вдосконалення інституту екстрадиції / С. Лихова, М. Свистуленко // Право України. – 2001. – № 1. – С. 120–124.

14. Мудрак Д. Поняття видачі правопорушників та передачі засуджених осіб у міжнародному праві / Д. Мудрак // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2006. – № 8. – С. 98–105.

15. Овчинский В. С. Интерпол (в вопросах и ответах) / В. С. Овчинский. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 320 с.

16. Про затвердження Інструкції про порядок інформування органами й установами виконання покарань стосовно взятих під варту і засуджених іноземців: наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 27 травня 2002 р. №135 // Офіційний вісник України. – 2002. – №27. – С. 280.

17. Табалдиева В.Ш. Международное сотрудничество в сфере уголовного судопроизводства: [учеб. пособие] / Табалдиева В.Ш. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института, 2004. – 192 с.

18. Gregorczyk T. Polskie postępowanie karne / T. Gregorczyk, J. Tylman. – Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze PWN, 2001. – 947 s.